

ЗНАЧЕННЯ І РОЛЬ МІСТА В ЕВОЛЮЦІЙНОМУ ПОСТУПІ НАЦІЇ (ЗА РОМАНОМ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО «ПЕРВОМІСТ»)

Анотація. Стаття присвячена розгляду питання значення й ролі міста в еволюційному поступі нації як культурно-історичного центру в творчому доробку П. Загребельного. Образ міста Києва використовується для розкриття важливих проблем минулого й сьогодення – історичної пам'яті, традицій і культури народу, духовних цінностей.

Ключові слова: образ міста, урбаністичний мотив, культурно-історичний центр.

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению вопроса значения и роли города в эволюционном развитии нации, как культурно-исторического центра в творчестве П. Загребельного. Образ города Киева используется для раскрытия важных проблем прошлого и настоящего – исторической памяти, традиций и культуры народа, духовных ценностей.

Ключевые слова: образ города, урбанистический мотив, культурно-исторический центр.

Summary. The article is devoted consideration of question of value and role of a city in the evolutionary advancement of the nation, as a cultural and historical center in creative reserve of P. Zagrebelnyi. Appearance of the city Kyiv is utilized for opening of important problems of the past and presents day – historical memory, traditions and culture of people, spiritual values.

Key words: appearance of a city, urbanistic reason, cultural and historical center.

Розвиток суспільства вимагає раз по раз звертати свій погляд у минуле. Сучасні урбанізаційні процеси спонукають дослідників шукати корені та причину цих явищ, прогнозувати можливі проблеми, загрози у суспільному розвитку, їх можливе вирішення. Місто як особлива форма існування суспільства бере свій початок ще з далекої минувшини. Сучасний міський спосіб життя увібрав досвід більше восьми століть.

З розвитком цивілізації і зростанням кількості міст у літературі, як і у всіх сферах життя, з'являються урбаністичні мотиви. Серед багатьох локальних образів вагоме місце у творчості українських письменників різних поколінь відводиться Києву – столиці України й ключовому пункту культурного, політичного, громадського, релігійного, економічного життя суспільства. Причиною цьому виступає як пов'язаність особистої долі з Києвом, так і загальнонаціональне значення «матері міст руських» як духовної скарбниці й оберегу нації.

Творчість П. Загребельного перебуває у полі зору літературознавців. Великий масив досліджень присвячений зображенню прозаїком княжої доби. Він зумів віднайти в минулих епохах образи, співзвучні сьогоденню. І в цьому – одна з першопричин популярності Київського циклу романів «Первоміст», «Диво», «Смерть у Києві». Пам'ять про минуле буде вічна, бо народ, позбавлений своєї історії, – то вже не народ, а математична сума організмів. Минуле хвиліне своєю величчю безсмертного людського духу, могутньою силою народу, пронесеною крізь віки випробувань і лихоліть.

У більшості студій, присвячених доробку письменника, увага дослідників концентрується на художньому часопросторі історичних романів автора (Сікорська В.), наративних моделях сучасної історичної прози (Балдинюк В.), естетичних функціях символів у творчості письменника (Нестерук С.). Поза увагою науковців залишається образ

міста-націєтворця, що посідає першорядне значення в еволюційному поступі нації.

Метою нашого дослідження є зацентувати увагу на творенні письменником образу міста як важливого історико-культурного центру, який виступає свідком величного минулого, голосом сьогодення й мостом у майбутнє, як одного із засобів вияву історизму художнього мислення П. Загребельного на прикладі роману «Первоміст». Дослідниця Раїса Іванченко подає наступну характеристику історичних творів П. Загребельного: «Як і романи про сучасність, а може, й більш ґрунтовно, наповнено, заглиблено, вони створюють свою, загребельниківську концепцію життя й людини – концепцію безмежжя, закоханості, жадоби пізнання і життєстверджуючого невпинного вдосконалення людської особистості» [3, с. 268].

У циклі романів П. Загребельного про Київську Русь «Первоміст» вирізняється своєю архітектонікою, художніми особливостями й лексичним забарвленням. Роман «Первоміст» – розповідь про долю однієї з найперших великих, висловлюючись сучасною мовою, інженерних споруд Києва, її вплив на мислення людей, котрі вбачали у такій величезній конструкції, як перший міст через Дніпро, єдність людини і держави. Саме тому геой роману воевода Мостовик відповів київському тисяцькому на наказ спалити міст: «Міст стоїть і на київському березі, й на чернігівському. Я володар сеї землі й усього, що на ній було й буде, – живого й мертвого!» [1, с. 273]. Сюжетні колізії роману відтворюють події XII – XIII століть: загострення князівських міжусобиць напередодні татаро-монгольського нашествия, трагедію народу, котрий героїчно веде боротьбу із загарбниками, але, стаючи їх здобиччю через роз'єднаність – наслідок феодалної роздробленості: «Не було між князями ні миру, ні злагоди, брат ішов на брата, син виступав проти батька, уособиці роз'єднували землю, брат братаві казав: «Се мое!», а той кричав:

«Моє!» [1, с. 218]. Кастовому егоїзму князівської влади, феодалної знаті й духовенства в романі протистоять безкорислива самозреченість і стихійна любов до рідного краю широких верств простого люду. П. Загребельний підкреслює, що навіть у часи тяжких випробувань залишається непохитною віра народу у своє майбутнє: «Покладемо життя своє на князя..., а як вмремо, то приймемо славу на землі, а на небі – вінець безсмертя. ...і серця доблесних зрівнялися з серцями слабих і безсилих, а може, навпаки – безсили стали мужніми, бо нічого не могли вдіяти вороги...» [1, с. 245 – 246]. Обмеживши місце дії самим Мостищем – передмістям столярного града, письменник зміщує фокус нарації, подаючи картину життя уповільненого, буденного, ніби обмеженого найголовнішим завданням: побудувати міст і охороняти його. Тут кожен із мостищан оцінюється лише за однією ознакою: що він робить, що вміє? Таким чином, справжнім героєм твору є трудовий людина, той самий, що в «Диві» будує Софію, народ – будівник і зодчий, який зводить на Русі перший міст як найбільше диво, як єднання не лише двох берегів Дніпра, а й як символ об'єднання всіх руських земель в одну могутню державу.

Провідне місце в романі «Первоміст» посідає топос Києва 1237 – 1238 років, який є не лише тлом, де розгортаються сюжетні події, але й тим чинником, котрий суттєво впливає на долю персонажів. Ось яке враження справило місто на Німого, коли він через свої душевні переживання несамовито метався по Мостищу й кілька разів вирвався на той берег Дніпра: «вперше побачив город, засліпило його й збаламутило серед церков, торговлиць і людської метушні, приголомшили високі вали, золото покрівель на соборах, княжі палати» [1, с. 93]. Образ горя й небезпеки, яка загрожує Києву, передано через монголо-татарську орду: «лихо, яке будь-коли знала Руська земля, виринуло воно з густих осінніх дощів, налетіло з сніговими зав'язами й вітрами такої холодної лютої, що здавалося, ніби по землі бігають дияволи» [1, с. 236]. Та навіть коли ординське військо прийшло на вивідину біля довколишніх земель Києва, то «стали милуючись здалеку багатствами золотоголового Києва, що саяв проти сонця золотими маківками церков своїх і лискучими покрівлями князівських теремів» [1, с. 268 – 269]. Автор вдається до фокалізації оповіді. При цьому реципієнт не сприймає зображення безпосередньо, він спочатку мусить його декодувати, «подолати» слово [2, с. 537]. Письменник ставить завдання показати згуртованість народу, який прагне захистити місто в часи князівських чвар через топос мосту: «кожен думав, мабуть, про збереження не самого себе, не мосту тільки, а може, цілого шматка землі своєї, бо вся земля з отаких же шматків і складається» [1, с. 267]. Місто постає для людини не лише оплотом, а й символом єдності земель Руських.

Не випадково події твору розгортаються навколо цієї споруди. Колізія роману – розповідь про

людей, котрі стерегли, доглядали, охороняли Первоміст: «І знаєцька – цей міст, який, хоч зроблений з дерева, став не скороминуще, а твердо й надовго показався цілому світові, проголосив свою тривалість, міст, який годилося б назвати голосно, викричати в ньому кожен згук, щоб чути стало повсюдно, щоб пролунало над цілою землею, прокотилося, загомонило, розклекоталося, прогрімало: МІСТ!» [1, с. 6]. Роману «Первоміст» притаманне ототожнення реально окресленого місця з життєвим шляхом цілої групи людей. Перелік подій, пригод, які відбуваються на мосту, надає образу багатомірності.

Міст – це своєрідна дія, рух у часі й просторі, просування від чогось кудись, підняття. Міст за логікою повинен бути важелем руху, але в романі цей образ несе зовсім інше навантаження. Адже читач не знає, що робиться по обидва боки Дніпра, за своїм задумом автор це робить навмисне, штучно зосереджуючи всю увагу на нечисельній групі мостищан: «...а міст цей був єдиний у цілій державі, міст був мов світ, він і став, власне, окремим світом.» [1, с. 21].

Міст – перехід через межу, так званий заповіданий кордон, символізуючий зв'язок часів минулого й майбутнього. Для Німого міст стає сенсом життя, запорукою власного існування, відбиттям вічної тривалості: «...він боявся за міст, може, більш, ніж за власне тіло, так, наче найдрібніша кривда, завдана цій дерев'яній споруді, мала б одразу незмірним болем відгукнутися в чоловікові, що його доля принесла до цього мосту, а там і сам міст зробила долею того чоловіка» [1, с. 84]. Зруйнувати його – означало знищити життя, спогади минулого, якими тільки й жив Німий.

У творі відбувається локалізація місця дії, обмеженої первомостом, що створює враження замкненості у просторі й уповільненості у часі. Натомість світ і герої роману постійно знаходяться в динаміці, але характер і сенс руху дещо відмінний: «Призначення ж його було – рух... Народитися й прожити ціле життя в слобідці коло мосту, простояти на мосту до самої смерті, не рухаючись з місця, тоді як повз тебе безупинно йде та йде кудись людина, кваплячись у справах... – чи це в людській спроможності?.. Мостищани зберігали вірність своєму місцю, здається, не було випадку, щоб хтось з них піддався шалю й пустився, як то мовиться, берега. Сказано вже, що тут дотримувалися переконання, за яким чоловік повинен твердо стояти на своєму місці» [1, с. 11].

Образ руху митець асоціює з символом колеса, котрий постає перед читачем з образом убогого оратая, що з'являється у найбільш відповідальні моменти сюжетно-композиційного плину роману. Образи оратая та його візка, котрий котиться шляхами батьківщини, виходять за межі сюжетно-композиційного часопростору, а його незмінність протягом усього роману надає цьому образу символічного навантаження. У широкому значенні архетип колеса уособлює не лише долю, яка тяжіє

над людиною, але й скороминушість самого життя, неможливість його змінити, образ кола, як символ, – це рух від гріха до чистоти, від поразки до злету: «Убогий оратай на дерев'яному візку, ...колена, мов четверо нерідних дітей, були всі не однакового розміру, жодне з них не мало завершеної округлості..., все в ньому мовби їхало врізночі, ...колена витанцьовували кожне своє, кожне в цілковитій неузгодженості з іншими...» [1, с. 27]. Подорож оратая – це не просто пересування, цей рух у хроносі пов'язує часові координати з об'ємним простором пересування героя.

Кожен митець шукає істину, та в мистецькій пошуковості доволі часто нівелюється межа між науковим та художнім пізнанням. Мистецька й реальна дійсність цікавить П. Загребельного своєю багатогранністю та просторово-часовою багатимірністю. У художньому часі романістики Павла Загребельного про Київську Русь, зокрема в романі «Первоміст», наявний свій темпоритм. Важливим компонентом темпоритму є історичний час, епоха, що осмислюється письменником. Художній час перемежується з історіософськими поглядами П. Загребельного, з особливостями його стилю.

Літературознавець М. Слабошпицький наголошує: «П. Загребельний прагнув осмислити, що ж лишає нащадкам історія, проходячи крізь частокולי століть і так багато гублячи на своєму шляху, що саме з принесеного нею живе в нашому дні, ставши духовним активом сучасника?» [4, с. 58].

Одухотвореність, монументальність, величність, оптимістичність характерна й для образу самого Києва «Київ ліниво вигрівається не зважаючи не Батия, але ж Київ може собі таке дозволити, маючи високі, ще при Ярославі нагорнуті вали, та стіни, та вежі, та ворота неприступні» [1, с. 267].

Отже, історичні романи П. Загребельного про Київ об'єднує мотив сакральності давнього міста. Сакральність міста автор підкреслює і через передачу ментальних рис слов'ян періоду Київської Русі. Життя столиці показано в русі, у взаємовідносинах різних верств населення Києва XII-XIII століття, зокрема, купців, ремісників, київських князів. П. Загребельний творить образ Києва, його суспільного життя, давньоруської культури, яка і досі не втратила свого величезного духовного значення, що стане предметом наших подальших розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загребельний П. Первоміст: Роман / П. А. Загребельний. – Харків : Фоліо, 2003. – 365 с.
2. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т.2 / Авт.-уклад. Ковалів Ю. І. / Ю. І. Ковалів – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 624 с.
3. Сікорська В. Хронотоп і символіка у П. Загребельного / В. Ю. Сікорська // – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bibl.kma.mk.ua/pdf/novitfilolog/11/133.pdf>
4. Слабошпицький М. Історичний дивосвіт Павла Загребельного / М. Слабошпицький // Дивослово. – 2000. – №2. – С. 57-59.

Стаття надійшла до редакції 16.03.2011